

УДК 378.22:376.37

Г. М. Мицик,
аспірант
(Запорізький національний університет)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛОГОПЕДА, ЗОРІЄНТОВАНОГО НА ЗАПИТИ СІЛЬСЬКОГО СОЦІУМУ

Анотація

У статті розглянуто різні наукові погляди на питання компетентності та його похідних. З урахуванням вимог, які наразі висуває суспільство до майбутнього фахівця, запропоновано власне розуміння професійної компетентності логопеда, зорієнтованого на запити сільського соціуму.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, педагогічна компетентність, професійна компетентність логопеда, село, сільський соціум.

Summary

The article considers various scientific views on the issues of competence and its derivatives. Taking into account the requirements put forward by society for the future specialist, we propose our own understanding of the professional competence of a speech therapist oriented to the needs of the rural society.

Key words: competence, professional competence, pedagogical competence, professional competence of speech therapist, rural area, rural society.

Постановка проблеми. Надання своєчасної логопедичної кваліфікованої допомоги дітям з вадами мовлення незалежно від місця їх знаходження – одне із основних освітніх завдань, виконання якого покладено передусім на фахівця-логопеда. Це, в свою чергу, вимагає від вищої (спеціальної) педагогічної освіти певних змін у їх підготовці, формування у них знань, вмінь і практичних навичок, які б робили майбутніх логопедів здатними успішно здійснювати професійну діяльність у будь-яких умовах.

Перехід на дворівневий рівень вищої освіти, з одного боку, передбачає формування в студентів різних компетентностей відповідно до стандартів вищої освіти. З іншого – розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя. Зазначене обумовлює перехід сучасної спеціальної освіти до підготовки фахівців-логопедів у контексті компетентнісного підходу, який забезпечує не тільки придбання знань, але й можливість їх ефективно застосовувати в подальшій своїй професійній діяльності. Певними особливостями в організації корекційно-педагогічної роботи відрізняється українське село. Тому в межах дослідження досить актуальним є з'ясування сутності поняття професійної компетентності логопеда, зорієнтованого на запити сільського соціуму. У зв'язку з цим правильного сприйняття вимагають такі поняття, як “компетентність”, “професійна компетентність”, “педагогічна компетентність”, “професійна компетентність логопеда”, “компетенція”. Їх уведення в науковий обіг вже знайшло своє відображення у змісті сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття “компетентність” та похідні від нього поняття “професійна компетентність”, “педагогічна компетентність”, “професійна компетентність логопеда” були предметом наукових досліджень багатьох науковців. Власні погляди на їх трактування в своїх працях викладені Н. Волковою, О. Гурою, І. Ільківською, Г. К. Кенбаєвою, Н. Кузьміною, О. Пометун, П. Решетник, Л. Степашкіною, А. Хуторським,

М. Яновою тощо). Особливу цінність представляли наукові роботи, в яких розглядаються ті чи інші аспекти професійної компетентності логопедів (Н. Безсмертна, Л. Волкова, А. Калініченко, О. Мартинчук, Т. Мельніченко, М. Орєшкіна, Н. Савінова тощо).

Тим не менш, незважаючи на таку увагу до питань компетентності, з огляду на суперечності, які існують між потребами членів сільського соціуму в отриманні логопедичної допомоги та недостатньою мобільністю вчителів-логопедів щодо можливості своєчасного її надання; традиційною системою підготовки логопедів педагогічними навчальними закладами та відсутністю наукових досліджень стану підготовки спеціалістів такої кваліфікації спроможного успішно здійснювати професійну діяльність в умовах сучасних соціально-економічних перетворень на селі, відсутністю досліджень, спрямованих на з'ясування сутності професійної компетентності логопеда, зорієнтованого на запити сільського соціуму, здатного надати кваліфіковану допомогу дітям з вадами мовлення і їх сім'ям.

Мета роботи – дослідження характеру взаємозв'язку понять компетентності, професійної компетентності, педагогічної компетентності, професійної компетентності логопеда; вивчення змісту та визначення поняття професійної компетентності логопеда, зорієнтованого на запити сільського соціуму.

Роль базового в переліку досліджуваних виконує термін “компетентність”, а отже, в першу чергу, він і потребує розкриття змісту. З урахуванням різноманітності джерел дослідження є можливим розглянути його в площині лексичного, наукового та нормативного визначення.

Словник професійної освіти “компетентність” визначає як сукупність знань та вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [16, с. 149]. В іноземних словниках на перший план виходить категорія “здатність до дії”, як уміння використовувати знання в практичній діяльності; як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особистості [3, с. 11].

Незважаючи на досить поширене застосування поняття компетентності, в наукових колах і до сьогодні немає єдності щодо його визначення. Останні дослідження у цьому напрямку дають підстави сприймати компетентність як:

– складну інтегровану характеристику особистості, під якою розуміють набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно проводити діяльність або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблеми досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [15, с. 48];

– вміння людини мобілізувати в певній ситуації отримані знання та досвід. Звідси випливає основне завдання освіти: навчити учня діяльності вирішення завдань і проблем у різних сферах життєдіяльності [20];

– володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності [21];

– спосіб використання знань, умінь, освіченості, які сприяють особистісній самореалізації, знаходженню свого місця у світі, внаслідок чого освіта постає високомотивованою і в справжньому сенсі особистісно орієнтованою, такою, що забезпечує максимальну затребуваність особистісного потенціалу, визнання особистості оточуючими й усвідомлення нею власної значущості [6, с. 143].

О. Гура звертає увагу, що у вітчизняній науковій літературі до поняття компетентності, в основному, включають певну сукупність знань, рівень умінь і певний досвід їх використання [3, с. 11]. Тим не менш не слід протиставляти компетентність знанням або вмінням та навичкам. Поняття компетентності значно ширше понять знання, вміння, навички, так як включає спрямованість особистості (мотивацію, ціннісні орієнтації тощо), її здатності долати стереотипи, відчувати проблеми, виявляти проникливість, гнучкість мислення; характер – самостійність, цілеспрямованість, волевовольові якості [7, с. 34-35].

У Стандартах вищої освіти окремих педагогічних вищих навчальних закладів (далі – Стандарти вищої освіти) з напрямку підготовки 6.010105 Корекційна освіта (за нозологіями) компетентність трактується як інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних галузях (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності. Закон України “Про вищу освіту” дає таке визначення цього терміна: “це динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти”. Міжнародна комісія Ради Європи (далі – МКРЕ) розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, основні уявлення, опори, або опорні знання. На думку експертів Ради Європи (далі – РЕ), поняття компетентності включає: а) здатність особистості сприймати й відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, б) комплекс відношень, цінностей, знань та новинок. Ключова компетентність, як вважають європейські педагоги, сприяє успіху, розвитку якості суспільних інститутів; відповідає різноманітним сферам життя. Міжнародний Департамент стандартів визначив поняття компетентності як здатність кваліфіковано виконувати завдання чи роботу. Щоб полегшити процес оцінювання компетентностей, Департамент пропонує виділити з цього поняття такі показники, як набуті знання, вміння, навички та їх застосування [12, с. 17-18]. Таким чином, можна констатувати, що поняття “компетентність” має досить наповнений зміст, в основі якого, на переконання І. Ільковської функціонують інтегруючі професійні, соціально-психологічні, правові та інші характеристики. [4, с. 128]. Щоб подолати певні розбіжності у його визначенні, започатковано програму “Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” зі скороченою назвою “DeSeCo”. Експерти програми, в якій беруть участь 18 країн, визначають поняття компетентності як здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [12, с. 17-18]. Крім того, над проблемою визначення напрямів освітньої політики, в тому числі й проблем ключових компетентностей, працює програма Організації Об’єднаних Націй (далі – ООН) «Інновація та оновлення освіти для покращення добробуту і зниження рівня бідності» [12, с. 21].

На тлі розглянутого доречно здійснити аналіз понять професійної компетентності та педагогічної компетентності. Це дозволить в подальшому визначити структуру і зміст педагогічної компетентності логопеда.

З переходом на нову систему освіти, орієнтовану на компетентнісний підхід, необхідність у цьому набуває особливого сенсу. Однак і тут простежується відсутність однакового сприйняття їх змісту. Різноманітність наукових ідей у контексті визначення поняття професійної компетентності засвідчує, що в одному випадку під професійною компетентністю фахівців розуміють загальну здатність і готовність особистості до фахової діяльності, яка ґрунтується на її знаннях і досвіді, набутих завдяки навчанню та виробничій діяльності, орієнтованих на постійне самовдосконалення особистості в обраній галузі професійної діяльності [17, с. 161]. В іншому – систему особистісних якостей, знань і умінь, що зумовлюють готовність і здатність фахівця здійснювати професійну діяльність [10, с. 124.]; інтегративну якість особистості фахівця (здатність і готовність ефективно виконувати професійну діяльність), що складається із системи притаманних діяльності професійних ключових, базових і спеціальних компетенцій, що включають підсистеми адекватних знань, навичок, професійних вмінь, освоєних узагальнених способів професійних дій, а також професійно-важливих якостей [6, с. 143]. Зарубіжними дослідниками це поняття часто розглядається як “поглиблене знання”, “стан адекватного виконання завдання”, “здатність до актуального виконання діяльності”, “ефективність дій” [7, с. 37].

Узагальнення різних підходів визначення поняття “професійна компетентність фахівця” дає можливість виділити такі основні його критерії:

– знання, уміння та навички (сукупність психічних утворень, які формують загальний та професійний інтелект, загальнонаукову, особистісну та професійну підготовленість фахівця до відповідної сфери діяльності);

– професійна позиція фахівця (система сформованих настанов та ціннісних орієнтацій, ставлень і оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, особистісні досягнення фахівця в професійній діяльності);

– індивідуально-психологічні особливості (стійке поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які зумовлюють індивідуальність та особливість фахівця);

– акмеологічні інваріанти фахівця (внутрішні чинники, які зумовлюють потребу фахівця в саморозвитку та самовдосконаленні) [9].

Поділяючи думку А. Калініченко [5, с. 20], вважаємо, що професійна компетентність є основним показником кваліфікації сучасного фахівця, який повинен не тільки розуміти суть проблеми, але і вміти вирішити її практично в будь-яких нестандартних умовах.

Багатообіцяючими в наукових колах є дослідження педагогічної компетентності. Для Н. Волкової педагогічна компетентність вчителя – це інтегративна риса, що включає знання, вміння, навички, зафіксовані у кваліфікаційних вимогах, та особистісні нахили й орієнтири щодо розвитку особистісної культури, поглиблення власного досвіду, здійснення інноваційної діяльності [2, с. 487]. В її розумінні вона є динамічним феноменом, систематичне оновлення якого зумовлене змінами суспільства, стратегічним орієнтиром освіти, проблемами, що впливають із особистого досвіду і специфіки діяльності кожного педагога [2, с. 488]. Н. Кузьміна професійно-педагогічну компетентність сприймає як здатність педагога перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засіб формування особистості з урахуванням обмежень і приписів щодо навчально-виховного процесу відповідно до вимог

педагогічної норми, в якій він здійснюється; це сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу особливим чином структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення педагогічних завдань [8, с 89-90]. В. Сластьонін вважає, що професійна компетентність педагога визначається особистими можливостями вихователя, які дозволяють йому самостійно й досить ефективно вирішувати педагогічні завдання. Для цього педагог повинен володіти теоретичними знаннями і вміти застосовувати їх на практиці [19]. Л. Волкова в професійній компетентності бачить складне інтегративне утворення, що включає сукупність систематизованих знань, умінь і навичок, особистісних якостей, що визначають готовність педагога до творчого вирішення проблем освітнього процесу [11]. М. Янова у своїх висновках дотримується того, що професійна компетентність педагога структурно є сукупністю компонентів: знання, уміння і навички в певній галузі, досвід у єдності і взаємозв'язку його духовних, ціннісних, інтерактивних і творчих проявів, особистісні якості, мотивація. Кожен компонент професійної компетентності характеризується аспектами його прояву і розглядається в контексті здійснення професійної діяльності. При цьому знання відносяться до змістовного компонента, тоді як уміння, навички, досвід визначають зміст процесуального компонента. Досить суттєву роль у своїй структурі М. Янова відводить мотивації як фактору їх примноження [22, с. 71]. Інша позиція щодо цього у Г. Кенбаєвої [6, с. 144]. Вона виокремлює такі п'ять елементів професійно-педагогічної компетентності: спеціальну і професійну компетентність з дисципліни, що викладається; методичну компетентність щодо способів формування знань, умінь слухачів; соціально-психологічну компетентність у сфері процесів спілкування; диференціально-психологічну компетентність відповідно до мотивів, здібностей слухачів; аутопсихологічну компетентність щодо достоїнств і недоліків власної діяльності і особистості.

У педагогічній літературі часто терміну “компетентність” протиставлять термін “професіоналізм”. Піддаємо такі висновки сумніву. Вважаємо, що рівень компетентності зумовлює рівень професіоналізму, вони взаємопов'язані між собою, але не тотожні.

Досить ґрунтовним у контексті дослідження професійної компетентності вчителя-логопеда, розробки науково обґрунтованих вимог до фахівця і до процесу його формування, визначення специфічних компонентів його професійної діяльності в умовах вивчення дитини з вадами мовлення та її корекційного навчання в дошкільних та шкільних установах є дисертаційна робота Ю. Пінчук на тему “Система професійної компетентності вчителя-логопеда” [14]. Її дефініція професійної компетентності вчителя-логопеда зводиться до наступного: “це інтегративна якість фахівця, який виявляє готовність максимально ефективно здійснювати діагностику, корекційно-превентивне навчання та особистісний розвиток осіб з вадами мовлення. В якості структурних компонентів Ю. Пінчук виділяє такі базові її елементи: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та операційно-діяльнісний [14, с. 7]. Н. Савінова сприймає професійну компетентність учителя-логопеда як комплексне поняття, що включає теоретичну, практичну, комунікативно-мовну, особистісну складові, які є необхідними для здійснення корекційно-розвивальної та виховної роботи з дітьми з порушеннями мовленнєвого розвитку з урахуванням їх індивідуальних можливостей, із обов'язковим

застосуванням сучасних методів, прийомів, інноваційних технологій і форм роботи із зазначеною категорією дітей та їх родинами з метою надання необхідної допомоги [18, с. 168]. На думку М. Орешкиної, професійна компетентність логопеда охоплює соціально-особистісну, теоретичну та практично-методичну компетентності, деонтологічними критеріями якої є: уявлення про етико-деонтологічні аспекти логопедичної діяльності; сукупність деонтологічно значущих якостей; адекватна реалізація уявлень і якостей у процесі подолання мовленнєвих порушень [13]. Н. Безсмертна вважає, що основою професійної компетентності логопеда є фундаментальні знання і вироблені на їх основі вміння, що виступають, безумовно, у тісному єднанні з особистісними якостями самого педагога [1, с. 21]. У будь-якому випадку професійна компетентність фахівця-логопеда є результатом цілеспрямованого довготривалого навчання в поєднанні з постійним самовдосконаленням, яка дозволяє логопеду успішно та кваліфіковано займатися корекційно-розвивальною діяльністю, робить його конкурентоспроможним у педагогічному середовищі. Таким чином, авторське сприйняття професійної компетентності фахівця-логопеда у вузькому розумінні спроможністю логопеда до корекційно-педагогічної діяльності, у широкому – сукупністю необхідних компетенцій, набутих ним у процесі навчання як у вищій школі, так і в подальшому, що роблять його конкурентоспроможним і таким, що в змозі забезпечити потреби суспільства. В усіх випадках здатність фахівця-логопеда до виконання ним своєї професійної діяльності визначається насамперед його готовністю до цього, або ж по-іншому кількістю набутих ним компетенцій.

У сучасних умовах педагогічні вищі навчальні заклади завжди мають бути орієнтовані на зміни, що відбуваються в суспільстві, і своєчасно реагувати на них шляхом коригування вимог до властивостей і якостей випускників, які подаються у вигляді переліку відповідних професійних компетенцій. Додаткові вимоги, які наразі висуває суспільство до професійної компетентності логопеда як результату його навчання у педагогічному вищому навчальному закладі, зумовлені, зокрема, і незадовільним станом організації логопедичної роботи на селі. Досліджуючи питання організаційно-педагогічних умов розвитку професійної компетентності майбутніх логопедів сільських освітніх закладів, Н. Безсмертна відзначила, що зміст системи розвитку професійної компетентності майбутніх логопедів сільських освітніх установ передбачає формування єдності трьох компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-практичного [1, с. 13]. Висловлюємо щодо цього власну позицію. Ключовими в змісті підготовки логопеда до професійної діяльності, зорієнтованої на задоволення корекційних потреб сільського соціуму, вважаємо, мають стати такі його складові:

а) бажання та здатність до здійснення в зазначених умовах корекційно-педагогічної діяльності, організації корекційно-розвивального середовища, його методичного забезпечення;

б) використання інноваційних технологій у логопедичній роботі з дітьми;

в) готовність до взаємодії з родинами осіб із мовленнєвими порушеннями, надання їм необхідної консультативної допомоги, сприяння розвитку їх корекційно-мовленнєвої компетенції;

г) здатність здійснювати роботу з популяризації логопедичних знань серед населення.

Висновки. Викладене дає нам підстави під професійною компетентністю логопеда, орієнтованого на запити сільського соціуму, розуміти таку сукупність знань, вмінь і практичних навичок, яка визначає його здатність успішно здійснювати професійну діяльність в особливих умовах, практично й оперативно застосовувати їх в конкретній ситуації. Основними структурними елементами такої діяльності слід вважати організаційну, діагностико-аналітичну, корекційно-розвивальну, дидактичну, освітньо-просвітницьку діяльність. Сучасна професійна діяльність майбутнього вчителя-логопеда в сільській місцевості має базуватися на знаннях особливостей соціокультурного побуту сільського соціуму, традиціях українського села; підготовці як високопрофесійного фахівця, здатності до професійної адаптації в зазначених умовах, педагогічній взаємодії з широким колом суб'єктів корекційно-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессмертная Н. А. Организационно-педагогические условия развития профессиональной компетентности будущих логопедов сельских образовательных учреждений : дисс. ... канд. пед. наук / Н. А. Бессмертная. – Якутск, 2001. – 165 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. Посіб. / Н.П. Волкова. – К. : Академвидав, 2007. – 616 с.
3. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : монографія / О. І. Гура. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
4. Ильковская И. М. Профессиональная компетентность руководителя образовательной организации: определение и особенности / И. М. Ильковская // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2014. – № 1 (74). – С. 127-131.
5. Калиниченко А. В. Становление высшего дефектологического образования в России в XX веке – начале XXI века: дисс. ... канд. пед. наук / А. В. Калиниченко. – Чита, 2014. – 193 с.
6. Кенбаева Г. К. Совершенствование профессиональной компетентности педагога профессионального обучения / Г. К. Кенбаева // Исследования, результаты. – 2012. – № 1. – С. 142-146.
7. Компетентностный подход в образовательном процессе : монография / А. Э. Федоров, С. Е. Метелев А. А. Соловьев, Е. В. Шлякова – Омск : Изд-во ООО “Омскбланкиздат”, 2012. – 210 с.
8. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
9. Мартинчук О. В. Сутність поняття та зміст професійної компетентності фахівців у сфері інклюзивного навчання дітей з тяжкими порушеннями мовлення [Електронний ресурс] / О. В. Мартинчук. – Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7627/1/Martynchuk.pdf>
10. Мельніченко Т. В. Вступ до спеціальності: логопедія. Модуль 2: навч.- метод. посіб. / Т. В. Мельніченко. – 2-ге вид., доопр. та доповн. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – 184 с.
11. Логопедия : учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с.
12. Овчарук О. Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах / О. Овчарук // Шлях освіти. – № 2. – 2003. – С. 17-21.
13. Орешкина М. Е. Деонтология в профессиональной деятельности логопеда: дисс. ... канд. пед. наук / М. Е. Орешкина. – Москва, 2007. – 148 с.
14. Пінчук Ю. В. Система професійної компетентності вчителя-логопеда : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.03 / Пінчук Юлія Володимирівна ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.
15. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження

компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ, 2004. – 111 с.

16. Професійна освіта. Словник: навч. посібник / Уклад.: С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища шк., 2000 – 380 с.

17. Решетник П. М. Професійна освіта і компетентність / П. М. Решетник, Н. Г. Батечко // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2005. – Вип. 88. – С. 157-162.

18. Савінова Н. Актуальні проблеми формування професійної компетентності вчителів-логопедів / Н. Савінова // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2014. – № 9 (Ч. 1). – С. 162-169.

19. Слостенин В. А. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / В.А. Слостенин. – М. : МГПИ, 1982. – 220 с.

20. Степашкина Л. Ю. Развитие общих учебных умений и навыков как ключевой образовательной компетенции / Л. Ю. Степашкина // Интернет-журнал "Эйдос". – 2005. – 10 сентября [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-09.htm>.

21. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов / А. В. Хуторской // Вестник Института образования человека. – 2011. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eidos-institute.ru/journal/2011/103/>

22. Янова М. Г. Структура профессиональной компетентности педагога / М. Г. Янова // Педагогический журнал. – 2012. – № 4. – С. 63-73.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017